

Araştırma Makalesi / Research Paper

Cengiz Aytmatov'un *Beyaz Gemi* Adlı Eserinin Çevirisinde Anlam Kayıpları Sorunu

Muhittin GÜMÜŞ*

Gülsanam ABDUVALİEVA**

Öz

Edebî eserlerin, edebî metinlerin, kaynak dilden hedef dile aynı anlamı, aynı üslubu ve aynı edebî duyguyu vererek, eş değer sözcüklerle kültürel ve anlamsal kayıplara yol açmadan aktarılmasını gerektiren çeviri türüne edebî çeviri denmektedir. Edebî çeviride, metnin içeriğiyle sahip olduğu söz varlığı, üslup özellikleri, söz dizimi çeşitliliği gibi dilin yapısal niteliklerinin hedef dile aktarılması gerekmektedir. Her çeviri türünde olduğu gibi edebî çeviri sürecinde de diller arası ve kültürler arası farklılıklar nedeniyle anlam kayıpları olabilmektedir. Çeviride eş değerliğin eksiksiz sağlanması, kültürel unsurların ve temel mesajın doğru iletilmesi çevirmenlerin başarısına bağlıdır. Ancak ters durumlarda ise çevirmenin tercihlerinden kaynaklanan nedenlerle bazı anlam kayıpları oluşmaktadır. Kaynak dilden değil de çeşitli nedenlerle ara dilden yapılan çevirilerde çok büyük anlam kayıpları söz konusu olmaktadır. Çeviri dünyasında ara dilden yapılan çevirilerin sayısı da az değildir. Türk dünyasının büyük yazarı Cengiz Aytmatov'un eserlerinin çoğu Türkçeye çevrilmiş olup bunların önemli bir kısmı kaynak dil Rusça yerine ara dilden (Fransızca) tercüme edilmiştir. Bu makalede, Refik Özdek tarafından Fransızcadan Türkçeye çevirisi yapılan Aytmatov'un *Beyaz Gemi* adlı eserlerindeki çeviri kayıpları tespit edilmiş, yorumlar yapılmış ve alternatif çeviri örnekleri sunulmuştur.

Geliş Tarihi/Date Applied: 30.12.2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 29.07.2025

Makalenin Künyesi: Gümüş, M. ve Abduvalieva, G. (2025). Cengiz Aytmatov'un *Beyaz Gemi* adlı eserinin çevirisinde anlam kayıpları sorunu. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 60, 197-216.

<https://doi.org/10.24155/tdk.2025.260>

* Öğr.Gör. Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, muhittin.gumus@manas.edu.kg <https://orcid.org/0000-0002-0991-2642>

* Dr. Öğr. Gör., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, gulsanam.abduvalieva@manas.edu.kg <https://orcid.org/0009-0005-7771-5973>

Anahtar Kelimeler: Beyaz Gemi, anlam kayıpları, ara dilden çeviri, edebî çeviri, çeviri eleştirisi

The Problem of Loss of Meaning in Cengiz Aytmatov's *White Ship*

Abstract

Literary works, literary texts, the same meaning, the same style from the source language to the target language and giving the same literary feeling, cultural and semantic with equivalent words literary translation is a type of translation that requires transfer without loss. is also called translation. In literary translation, the content of the text and its vocabulary, style structural features of the language such as features, syntactic diversity of the target language language. As in all types of translation, literary translation in the process, loss of meaning due to inter-linguistic and intercultural differences can happen. Ensuring complete equivalence in translation, cultural elements and the correct transmission of the basic message depends on the success of the translators. But the reverse in some cases, for reasons arising from the translator's preferences, some meaning losses occur. The translation is not from the source language but from the intermediate language for various reasons. translations are subject to great loss of meaning. Search in the world of translation The number of translations from the language is not small. Great writer of the Turkic world most of Chingiz Aitmatov's works have been translated into Turkish and an important part of them partly translated from an intermediate language (French) instead of the source language Kyrgyz or Russian has been published. In this article, the translation from French into Turkish by Refik Özdek the translation losses in Aytmatov's *The White Ship* were identified. The results are analysed, comments are made and alternative translation examples are presented.

Keywords: *The White Ship*, loss of meaning, translation from an intermediate language, literary translation, translation criticism

Bilindiği gibi çeviri, kültürler arası bilgi aktarma ve iletişim etkinliği olmakla birlikte dilden dile sıradan bir bilgi ya da anlam aktarımı biçiminde nitelendirilemez. Her dilin kendince bir yapısı vardır ve bir dilden diğer bir dile yapılacak aktarma ve çevirilerde de belli bir düzeyde kimi anlam kayıplarının olması doğaldır. Kusursuz çevirinin mümkün olup olmadığı, çeviri bilim alanının önemli tartışma konularından biri sayılır. Çeviri işlemi gerçekleşirken sözcüklerin yalnızca temel anlamlarının değil, duygu değerlerinin kaybı da çeviri yanlışlarını oluşturur.

Çeviri sürecinde sözcüklerin ve cümlelerin bağlamsal anlamları önem taşır. Edebî metinlere göre bilimsel ve teknik metinlerin genelde düz anlamda olması nedeniyle anlam kaybı sorunu çok yaşanmaz. Edebî metinlerdeki sanatlı sözlerin, deyimlerin, atasözlerinin, aforizmaların doğru eş değerlerinin bulunmaması hâlinde büyük anlam kayıpları yaşanır. Bu

bakımdan çeviri sürecinde dikkat çekici ölçüde anlam kayıplarına edebî metinlerde daha çok rastlanır. Edebî metinler yazıldığı dilin kültürünü de içerdiğinden ister istemez anlam kayıplarına uğrayabilir. Özellikle manzum eserlerin çevirisinde, atasözleri ve deyimlerin eşdeğerlerinin verilmesi çok da kolay değildir. Bu nedenle çevirmenlerin eserin her cümlesinin anlam özelliklerine özen göstermesi ve ona göre de sonuca ulaşması beklenir. Çeviri eleştirisi yapacak yetkinlikte olanları ikna edebilecek bir sonuca ulaşmalıdır çevirmenler. Kimi çevirmenler kaynak metindeki anlamı erek (hedef) metinde veremediği zaman anlatıma ve bağlama uygun cümle yakıştırıp geçiştirmektedir. Metinde anlamca eş değerlik sağlanmamış olduğunda çevirmen yanlış veya uydurma bir anlamı yazmamalıdır ve araştırıp mutlaka hedef dildeki doğru anlamı bulmalıdır.

Isıkgöl'ün derinliklerinde başlayan ve masal gibi bir anlatıma sahip *Beyaz Gemi*, Cengiz Aytmatov'un üzerinde konuşulan ve tartışılan eserlerinin başında yer alır. Bu roman, bir çocuğun iç dünyasında dolaştırır insanı. Toplumun eski inançlarına, hayal kırıklıklarına ve insani trajedilerine de yer verilmiştir. Tabiat ile iç içe yaşayan altı yaşındaki bir çocuğun gözünden ve onun hayal gücüyle umut ve acının bir arada sunulduğu romandır.

Bu çalışmada, Refik Özdek tarafından çevrilen Cengiz Aytmatov'un *Beyaz Gemi* adlı eserlerindeki anlam kaybına uğrayan sözcük, cümle, söz öbekleri, kalıplaşmış sözler çıkartılarak tablo hâline getirilmiş ve yorum yapılmıştır. Yorum kısmında kaynak metin olarak bu eserin hem Rusçasına hem de Kırgızcasına başvurulmuştur. Böylece dolaylı olarak Rusça ve Kırgızca arasındaki çeviri farkları da belirlenmiş, iki dil arasında direkt çeviri ile ara dil çevirisinin farklarını da görmüş olmaktadır. Ara dil kullanımından kaynaklanan sebeplerle oluşan anlam kayıpları tespit edilmiş ve hem Rusça kaynak metinden hem de Kırgızca metinler esas alınarak Özdek'in çevirdiği Türkçe metinler karşılaştırılmış olup doğru varyantları önerilmiştir.

Cengiz Aytmatov, Sovyetler Birliği döneminde Kırgızların hayat tarzını dile getirmiş dünya çapında bir yazardır. Sovyet yönetimi döneminde yazarlık yapmanın zorluklarının yanı sıra özel olarak millî ve evrensel konulara değinmenin çoğu zaman ağır bir bedel ödemeyi gerektirdiğini bilen Aytmatov, Kırgızların millî bilincini diriltmeye yönelik hatırlatmalarda bulunur. Bu bakımdan Aytmatov'un eserlerinin Kırgızlar kadar diğer Türk topluluklarına da tesiri olmuştur. *Erken Gelen Turnalar* eserinden birkaç yıl önce kaleme alınan *Beyaz Gemi* hem konusu itibarıyla hem de varoluşçuluk olarak çok farklı bir ses getirmiş ve okuyucularını da çok şaşırtmıştır. Eserde ebeveynler tarafından unutilan, büyüklerin acımasızlığına ve zulmüne maruz kalan, masal ve efsaneler dünyasında yaşayan bir

çocuğun hayatı anlatılmaktadır (İbraimov, 2018, s.100).

Edebiyat; insanın duygularının, düşüncelerinin, yorumlarının, beğenilerinin, insan ve toplumun yaşantısındaki belirli olayların yansıtıldığı estetik kaygılar çerçevesinde söz veya yazıyla etkili biçimde anlatımını sağlayan bir sanattır. Bu nedenle edebî eserlerin çevirisinde zaman zaman duygu ve estetik zevklerin aktarılması kolay değildir. “Çeviride her iki dilin, bir başka deyişle kaynak dil ile hedef dilin değişik alanlarla ilgili anlatım biçimlerinin en etkin bir şekilde kullanılması ve bunların birbirine aktarılması söz konusudur.” (Nalcıoğlu, 2015, s. 2). Kaynak dilden ara dil aracılığıyla başka bir dile çeviri konusu genellikle çeviri eleştirmenlerince değinilmeyen bir konu olmuştur. Refik Özdek, Aytmatov’a ait *Beyaz Gemi* romanını doğrudan Kırgızca (Ak Keme) kaynak eserden çevirseydi “Ak Gemi” derdi. Kırgızca ve Türkiye Türkçesinin söz varlığı bakımından ortaklıkların çok olduğu dikkate alındığında anlam kayıpları daha az olurdu denebilir. “Kültür aktarımının en yoğun görüldüğü çeviri, edebi çeviridir. Edebi çevirmen iki dünya arasındaki geçiş noktasını kontrol eden konumundadır. Çıkış dil ile hedef dil arasındadır. Bu köprü aynı zamanda edebi çevirinin temel şartlarını da taşımak zorundadır, diğer bir deyişle üslup ve içerik olarak dikkat edilmeli ve aslına sadık olarak verilmelidir” (Nalcıoğlu, 2015, s. 3). Kırgız kültürü, genel Türk dünyası kültürü içinde önemli bir yer tutar. Bu bakımdan kültürel unsurların yerel özellikleri dikkate alındığında ve geleneksel kültürün eserin yazıldığı 1970’li yılların sosyal hayatına uygun kavramların, öz olguların başka dil ve kültürlerle aktarılması çok da kolay olmayacağı anlaşılar. “Bu doğrultuda özellikle roman, öykü ve şiir edebi metinlerin çevirilerinde kültürel aktarımın büyük bir öneme sahip olduğu bir gerçektir. Kültürler kendi dillerinin özellikleri arasından süzülerek ışığa çıkarlar. O halde edebi metinde yapılacak kültür transferi söz konusu demektir. Bu transferi iyi yapabilmek için şüphesiz ki her iki kültürü de iyi tanımak gerekmektedir.” (Nalcıoğlu, 2015, s. 4).

“Cengiz Aytmatov’un Son Eserlerinin Türkçeye Çevirileri Üzerine” (Aydın, 2020) adlı makalede Aytmatov’un son romanları ve çevirileri üzerine önemli bir değerlendirme yapılmıştır. A. Pirverdioğlu, *Ebedî Gelin (Dağlar Devrildiği Zaman)*’ın çevirmenlerinden biridir. Ancak *Dağlar Devrildiği Zaman* sadece Pirverdioğlu tarafından çevrilmemiştir. Bu romanın çevirisini Güzel Sarıgül Şonbayeva da yapmıştır. Bu çeviri Rusçadan, yani eserin yazıldığı dilden yapılmıştır. Aytmatov’un bu eserini çeviren her iki çevirmen de Türkiye Türkçesini sonradan öğrenmişlerdir. A. Pirverdioğlu Azerbaycan Türkü, Güzel Sarıgül Şonbayeva ise Uygur asıllıdır. Rusçayı iyi bildiklerinden şüphe yoktur ancak çevirinin başarılı olması için dil içi, dil dışı ve bütün anlam türlerini dikkate almak gerekir. Her çevirmenin

bir ana dili vardır ve en başarılı çevirinin de kaynak dilden çevirmenin ana diline yaptığı çeviridir. Çevirmenlerin kelime tercihlerindeki eksiklikleri ve yanlışları anlam kaybına yol açtığı görülmektedir. Şonbayeva'nın çevirisinden söz ederken “Kuraklık zamanlarında ara sıra seyrek ormanlıklara gelen yaban domuzları gibi korkudan kendilerini kirletmezler (s. 7).” cümlesinde Türkçede *korkudan kendini kirletmek* deyiimi yoktur, korkudan altına kaçırmak (donuna kaçırmak), *altını kirletmek* var ama *kendini kirletmek* yok. “Korkunç bir olaya karışmamak adına bir an önce oradan uzaklaşmak için çalışıyordu (s. 30).” Bu cümlede çevirmen *adına* yerine “için” edatını kullanmalıydı. “Şuuru hâlâ yerindeydi ve hayatının en büyük serveti olan tefekkürü elden geldiğince bırakmamaya çalışıyordu (s. 236).” cümlesinde “tefekkür” yerine “tevekkül” kelimesi tercih edilmeliydi. Buna benzer biçimde Pirverdioglu'nun çevirisinde de “tabii ki” yerine “tabi (s. 5, 9, 14, 38, 51) yazılması ve Türkiye Türkçesinde bulunmayan kelimelerin çeviride yer alması kabul edilemez yanlışlardır. *Beyaz Gemi* adlı eserin çevirisi doğrudan kaynak metinden (Rusçadan) yapılmadığından daha farklı çeviri kayıpları söz konusu olmuştur.

Bu çalışmada bulgular, çeviride anlam kayıplarının nedenleri ve çıkarılan sonuçlar belirtilmiştir. Çalışma sonucunda edebî eser çevirisinde daha çok anlam kayıplarına uğrayan sözler olduğu görülmüştür. Özellikle kültürel özellikleri yansıtan söz varlığı ögelerinde sıfatlarda, çok anlamlı sözcüklerin içinde doğru anlamı ifade eden sözcüklerin seçimindeki yanlışlar nedeniyle anlam kaybı olduğu kanıtlanmıştır. Bunun dışında çalışmamızda “ara dil” niteliği taşıyan Fransızcadan Türkiye Türkçesine çevrilmiş olan bu eserlerin çevirisindeki anlam kaybına uğrayan sözcüklerin hangi sebeplerden dolayı uğradığı belirtilmiş ve doğru varyantlar önerilmiştir.

Çalışmada ara dil kullanımından dolayı çevirilerde anlam kayıpları konusunda örneklerle bilgiler verilmiş ve analizler yapılmıştır. Anlam kayıpları sorunu, Refik Özdek tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş olan Cengiz Aytmatov'un *Beyaz Gemi* eserinden örnekler alınarak incelenmiştir. Eser, eğer Rusça ya da Kırgızcadan Türkiye Türkçesine çevrilseydi anlam kayıpları olur muydu? “Ara dil” nedeniyle oluşan anlam kayıpları üzerinde durulmaktadır.

Çalışmayla ilgili kaynak taramasında, incelemek istediğimiz anlam kayıpları bakımından yeterli derecede temsil edebilecek örnek çeviriler tespit edilmiştir. Cengiz Aytmatov *Beyaz Gemi* romanındaki söz varlığı ögeleri, kaynak dil ve ara dilden çeviriler Kırgızca metinle karşılaştırılmıştır. Toplanan ögeler, içerik analizi yöntemiyle açıklanmıştır. Eserin çevirisinin “ara dil”den (Fransızcadan) yapılmasından dolayı anlam kayıplarının nedenleri açıklanmış ve daha doğru çeviri metninin nasıl olması gerekti-

ği gösterilmiştir. Anlam farklılıklarının nedenleri yorumlama yöntemiyle açıklanmıştır.

Evren ve Örneklem

Cengiz Aytmatov eserlerinin edebî ve dil özellikleri bakımından incelenmesine yönelik bilimsel çalışmalar çok olmasına rağmen yazarın eserlerinin çevirisi konusunda araştırma sayısı azdır: Cengiz Aytmatov'un *Birinci Mugalım Adlı Eserine Özgusal Bir Yaklaşım Denemesi* (Akın, 2021); Cengiz Aytmatov'un *Eserlerinde Vicdan* (Akın, 2015); *Edebi Eserlerde Çeviri Sorunları* (Nalcioğlu, 2015); *Manas Ansiklopedisi'nde Özgü İfadeleri* (Akın, 2020); Cengiz Aytmatov'un *Son Eserlerinin Türkçeye Çevirileri Üzerine* (Aydın, 2020); Cengiz Aytmatov'un *Eserleri Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme* (Koyuncu, 2023); Cengiz Aytmatov'un "Toprak Ana" Eserinin "Ekoeleştirir" Bağlamında İncelenmesi (İsmailova ve Altıok, 2021); Cengiz Aytmatov'un *Romanlarında Sovyet Rejimine Karşı Türk Millî Kültürünün Aktarılması Sorunu* (Yakar, 2021); Necib Mahfûz'un *Hân El-Halîlî Adlı Eserinde Yer Alan Kültürel İfadelerin Çeviri Stratejileri Açısından Analiz* (Kurt, 2020), Aytmatov'un *Eserlerinde Sovyet Çalışma Hayatı ve Emekçi İlişkileri* (Özyurt, 2023).

Geniş kapsamlı açıklamalar ve edebî araştırma yöntemlerine uygun bir şekilde hazırlanan kitaplar: "Devrinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov; Hayatı ve Edebî Kişiliği" (İbraimov, 2018); Cengiz Aytmatov: Hayatı ve Eserleri Üzerine incelemeler (Söylemez, 2002). Çalışmamız, Rusça olarak basılan Polnoe sobranie soçineniy (Cengiz Aytmatov; Bütün Eserleri) Aytmatov, 2008); Kırgızca olarak yayınlanan "Çingiz Aytmatov, 3-tom (Cengiz Aytmatov, Üçüncü Cilt (Aytmatov, 2009) ile *Beyaz Gemi* (Aytmatov, 2012; Çeviren: Özdek) adlı eserlerin kaynak dil metinleri ve Türkçe çevirisi üzerinden yaptığımız çeviri eleştirisiyle sınırlıdır. Anlam kaybı olduğu düşünülen 43 cümleden 11'i bu çalışmada ele alınmış ve bütünü temsil eder düzeyde örneklem sunulmuştur.

Bulgular

Cengiz Aytmatov'un *Beyaz Gemi* adlı eseri 1970 yılında Rusça yayımlanmıştır. Eserde yazar, insanın iç dünyasını sosyal ve tarihî bağlamda irdeler ve yine insanın arayışlarıyla yalnızlığını derinlemesine işler. Roman-daki karakterlerin özellikleri ile olayların derin yapısında yaşam şartları, siyasal ve kültürel unsurlar çokça yer alır. Edebiyat eleştirmenleri *Beyaz Gemi* hakkında genellikle derinlikli bir eser biçiminde yorum yaparlar ve Cengiz Aytmatov'un insan psikolojisini çok iyi aktardığı derinlikli bir edebî eser olarak değerlendirilir. Bu tür derin yapısıyla ön plana çıkan, betimleyici, öyküleyici ve tartışmacı anlatımın yanında eser, üstü kapalı biçimde

bilgilendirici ve öğretici anlatımlarla dolu olduğu da görülür.

Çevirilerde çevirmeler için en zor husus öz olguların çokluğudur. Anlam olarak “yaşam” kavramıyla çok yakından bağlantılıdır. Öz olgular bir millete veya bir kültüre ait olup diğer milletlerde ve kültürlerde bulunmayan, tarihsel, kültürel ve yaşam tarzına özgü nesne, kavram ve olguları ifade etmektedir. Akın’a göre “Öz olgu; nesne, kavram, olgu belirten bir terim olmasıyla birlikte deyim, atasözü, kalıplaşmış söz biçimindeki söz öbekleri”dir (Akın, 2020, s. 213).

Beyaz Gemi’deki ara dilden çevirinin nasıl bir sonuç verdiğinin görülmesi için metinlerin Rusça ve Kırgızcaları Refik Özdek’in çevirisi arasında anlam farklılıkları ve anlam kayıpları belirtilmiş ve alternatif çeviri cümleleri sunulmuştur. *Beyaz Gemi*’de kaynak metindeki 43 cümlelerin Türkçe karşılığında anlam kayıpları tespit edilmiştir. Ancak bunlardan yalnızca örnek teşkil edecek sayıda 11’inin bu çalışmada ele alınması uygun görülmüştür. Eserin Rusçası ve Kırgızcası ile Refik Özdek’in çevirisinden oluşan Türkçe metninin sayfa numarası gösterilmekle birlikte doğru çeviri önerisi de yer almaktadır. Her tablonun son kısmında ise tespit edilen bulgular hakkında yorumlar yapılmıştır. Çevirmenin yaptığı sözcük tercihlerinden kaynaklanan anlam kayıpları, anlamı atlanan sözcükler, eksik çeviriler, sözcük eklemeler vb. bilgilerden oluşan açıklamalar vardır.

Tablo 1

Rusçası: Старики Момуна, которого многомудрые люди прозвали Расторопным Момуном, знали все в круте, и он знал всех (Aytmatov, 2008, s. 201).
Kırgız Türkçesi: Момун чал момун дегенчелик адам. Бу аймакта аны билбеген, же ал билбеген адам жок. Эл аны элпек Момун деп атап алган (Aytmatov, 2009, s. 25).
Türkiye Türkçesi: Köydeki aksakalların ‘Kıvrak Mümin’ diye adlandırdıkları ihtiyarı çevrede herkes tanır ve onun da tanımadığı yoktu (Aytmatov, 2012; çev. Özdek, s. 14).
Önerilen çeviri: Koca Mümin, mümin denecek bir adamdı. Bu bölgede herkes tanır ve onun da tanımadığı yoktu. Herkes ona Çalışkan Mümin derdi.
Yorum: Momun özel ismi de Mümin biçiminde yerelleştirme yöntemine başvurulmuştur. Ayrıca İslam kültüründeki “mümin” sözünün anlamına uygunluk, Kırgızca metinde yer almaktadır. Kırgızcadaki <i>чал/çal</i> öz olgulardan biridir. “KT: <i>элпек Момун/elpek Momun</i> hamarat/uysal/çalışkan/ Mümin yerine Refik Özdek’in çevirisinde “kıvrak” sıfatı tercih edilmiştir. Rusça metinde Çalışkan Mümin ve Kırgızca metinde “çalışkan, hamarat, çevik, uysal” anlamına da gelmektedir. Mümin sözünde anlamlar tamamen örtüşürken Türkçe çevirisinde eksik çeviri dikkat çekmektedir. Çok anlamlı sözcüklerden en uygun olanını seçerken kaynak dildeki anlamlara bakmak gerekir.

Tablo 2

Rusçası: Сейдахмат сегодня здесь был один. Дед давно уже выкосил свою делянку, заодно и делянку Орозкула (Aytmatov, 2008, s. 207).
Kırgız Türkçesi: Бүгүн чөп чабыкта Сейдахмат жалгыз болчу. Таятасы өзү менен Орозкулдун үлүшүн чаап, ташып барып, бастырманын үстүнө эки үймөк кылып чекчейтип жыйып койгон (Aytmatov, 2009, s. 33).
Türkiye Türkçesi: O gün Seydakmet yalnızdı. Dede kendi payına düşen, sonra Orozkul'un payına düşen otları çoktan biçip bitirmişti (Aytmatov, 2012; çev. Özdek, s. 20).
Önerilen çeviri: Bugün ot biçerken Seyit Ahmet yalnızdı. Dedesi kendisine ve Orozkul'un hissesini biçip taşımış, sundurmanın üstüne iki yığın yaparak yerleştirmişti.
Yorum: Hem Rusça metinde <i>сегодня /bugün</i> hem de Kırgızca metinde <i>бүгүн /bugün</i> zaman zarfı TT'ye <i>o gün</i> olarak çevrilmiş. <i>Seydakmat</i> özel ismini de <i>Seydahmet</i> biçiminde yerleştirmeye çalışmıştır. Ancak TT'de bu ismin tam biçimi <i>Seyit Ahmet</i> 'tir. "Nerede, ne zaman yalnızdı?" sorusuna cevap olacak kısmı <i>чөп чабыкта: чөр чабыкта "ot biçmede/ ot biçerken</i> sözcüğünün anlamı verilmemiştir. Anlam kaybı söz konusudur. Kaynak Rusça metnin anlamı esasen şöyledir: Rusça metinde <i>Seydahmet bugün burada yalnızdı. Dedesi uzun zaman önce kendi tarlasını ve Orozkul'un tarlasını aynı anda biçmişti.</i> denirken Kırgızcasında ise <i>tarla değil hisse (yayru/ülüş)</i> sözcüğü yer almaktadır. Ara dil çevirisinde <i>yalnızdı</i> dense de <i>ot biçerken yalnızdı</i> diye çevrilmesi gerekirdi. Öte yandan Kırgızca çevirisinde bazı eklemeler yapılmıştır. Kaynak dildeki "otu biçip bitirmişti" yerine ek olarak <i>sundurmanın üstüne iki yığın yaparak yerleştirmişti.</i> Kırgızcaya aktaran çevirmenin betimleyici anlatımla ifade etme eğilimi bu cümlede de görülmüştür.

Tablo 3

Rusçası: А Момун был не таким. Он был чудакom, и относились к нему как к чудаку (Aytmatov, 2008, s. 204).
Kırgız Türkçesi: Момун антип ойлоочудан эмес. Кудайдын бир момуну, апенди чалыш киши, эл да ошонусуна жараша басмырлап алган (Aytmatov, 2009, s. 28).
Türkiye Türkçesi: Mümin öyle değildi. Tuhaf bir adamdı ve herkes de ona tuhaf davranırdı (Aytmatov, 2012; çev. Özdek, s. 17).
Rusçası için önerilen çeviri: Mümin ise öyle biri değildi. O tuhaf biriydi ve insanlar ona öyle davranıyordu.
Kırgızcası için önerilen çeviri: Mümin öyle düşünen biri değildi. Allah'ın saf bir kulu, Keloğlan gibi biriydi; insanlar da böylece onu hafife alırlardı.
Yorum: Rusçadan Kırgızcaya çevirisinde önemli fark mevcuttur. "Момун антип ойлоочудан эмес/Momun antiп <i>oylooçudan</i> emes" TT: Mümin öyle <i>düşünen</i> biri değildi." Kırgızca metindeki " <i>oylooçudan/ düşünen</i> " kavramı Rusça metinde yok. Çevirmen; <i>sakin, saf, iyi niyetli</i> anlamındaki <i>mümin</i> sözünün yerine <i>acayip, şaşılacak, garip şey, gülünç</i> anlamına gelen " <i>tuhaf</i> " sözcüğünü tercih etmiştir. Kırgızcadaki "апенди чалыш киши/apendi çalış kişi" halk edebiyatındaki Keloğlan tiplmesine benzeyen "saf biri" anlamındadır.

Tablo 4

Rusçası: – Не взыщи, дорогой, - смущенно извинился Момун. – Знали бы, что приедешь, не разъезжались бы. А что денег нет, так ведь на нет и суда нет. Вот продадим осенью картошку... (Aytmatov, 2008, s. 205)
Kırgız Türkçesi: – Капа болбо, кагылайын, - деп Момун кайра кетенчиктеди. – Келеринди билгенде тарап кетпейт элек. А жанагы акча балакетиң курусун, жоктун жону катуу деген ошол. Куда кааласа күзүндө картөшкө сатып, капчыкка акча толтуралы, ошондо кел... (Aytmatov, 2009, s. 28)
Türkiye Türkçesi: – Bağışla dostum, geleceğini bilseydik bir yere gitmezdik. Ama paramız da yok. Yok'un yüzü kararsın! Bak, sonbaharda patatesleri satarız, o zaman... (Aytmatov, 2012; çev. Özdek, s. 18)
Rusçası için önerilen çeviri: <i>Kusura bakma kıymetlim</i>, diye mahcup bir şekilde af diledi Mümin. -Geleceğinizi bilseydik gitmezdik. Para diye bir şey de yok, yokluğun gözü kör olsun. Patatesleri sonbaharda satarız... Kırgızcası için önerilen çeviri: Üzülme, kurban olayım diyerek Mümin tekrar döndü. Geleceğini bilseydik bir yere gitmezdik. Şu yok olasıca para var ya, yokluğun azabı bu olsa gerek. Allah izin verirse sonbaharda patates satıp cüzdanı dolduralım, o zaman gel...
Yorum: Rusça ile Kırgızca metin arasında tercih edilen sözcükler itibarıyla fark var. Ancak yazarın vermek istediği mesaj aynıdır. Rusça metinde <i>He взыщи, дорогой / Kusura bakma kıymetlim</i> anlamındadır. Kırgızca metinde “<i>Капа болбо, кагылайын/ Капа болбо, кагылайын. Üzülme, kurban olayım</i>” anlamında iken R. Özdek, <i>Bağışla dostum</i> diye çevirmiştir. Burada bağışlama talebi yok, “kusura bakma” kalıp sözüyle <i>bağışla</i> aynı anlamda değildir. Kırgızca metinde “<i>Капа болбо, кагылайын</i>” ifadesi” <i>Üzülme, kurban olayım</i>” anlamındadır. Çevirmen “<i>Bağışla dostum</i>” olarak çevrilmiştir. TT’de “<i>bağışlamak</i>” şu anlamlara gelmektedir: 1. -e, -i Herhangi bir kötü davranış için ceza vermekten vazgeçmek; affetmek, affeylemek: 2. -e, -i Bir kimse, kuruluş veya ülke aynı veya nakdi varlıklarını kendi iradesi ile bir başka kişi, kurum veya tüzel kişiliklere karşılıksız olarak devretmek; bağış yapmak, hibe etmek, bahşetmek, teberru etmek: 3. -e, -i Bir kişinin üzerinde bulunan görevi ve sorumluluğu kaldırmak. 4. -e, -i, <i>mecaz</i> Hoş görmek (TDK Güncel Türkçe Sözlük) “<i>Allah izin verirse</i>” anlamına gelen <i>Kuda kaalasa ifadesi</i> Kırgızca metinde yer alırken Rusça kaynak metinde yoktur. Çevirmen ilk anlamda kullanmış olsa da “<i>bağışlayın/ affedersiniz ve özür</i>” anlamında kullanmıştır. Oysa “<i>Üzülme, kurban olayım</i>” diyerek sevgi ve şefkat dolu teselli etme düşüncesi vardır.

Tablo 5

Rusçası: И женам наказываете держать копейку как душу перед смертью. Тут хоть завали товарами, не раскошелятся никто (Aytmatov, 2008, s. 204).
Kırgız Türkçesi: Катыныңарга да сокур тыйын чыккыча жанын чыксын деп бек табыштап кетет турбайсыңарбы. Мына азыр үрүмдөн табылбас малды алдыга жайып коюп отурсам, ооздорун куу чөп менен аарчышат (Aytmatov, 2009, s. 29).
Türkiye Türkçesi: Karılarınıza da Azrail’e can verir gibi paralarını sıkı sıkı tutmalarını tembih ediyorsunuz. Ne kadar mal getirirsem getireyim, elini kesesine atan çıkmıyor (Aytmatov, 2012; çev. Özdek, s. 17).

Rusçası için önerilen çeviri: Karılarınıza da kör kuruş harcayacağınıza canın çıksın diyerek azarlayıp duruyorsunuz. Hiçbir yerde bulunmayan bir malı önünüze getirip koysam da ellerini ceplerine atmıyorlar.

Yorum: Çevirmen “*Azrail’e can verir gibi*” benzetmesiyle cimrilik kavramına değinmiş. “*Canın çıksın*” sözünden geniş anlam çıkarmaya çalışılmıştır. Azrail ve “can çıkma” sözünden anlam ilişkisi kurmuş. Bu da ara dil çevirisinin yarattığı bir sorun olduğu görülmektedir.

Tablo 6

Rusçası: – Да это я так, для смеха! – объяснил Сейдахмат (Aytmatov, 2008, s. 208.).
Kırgız Türkçesi: – Тамаша кылам, – деди Сейдакмат (Aytmatov, 2009, s. 34).
Türkiye Türkçesi: Darılma, dedi Seydahmet, ben gülmek için öyle konuştum (Aytmatov, 2012, çev. Özdek, s. 22).
Rusçası için önerilen çeviri: Şaka yapıyorum, dedi Seyit Ahmet.
Yorum: Rusça ve Kırgızcasında “ <i>Şaka yapıyorum</i> ” anlamındaki sözün yerine “ <i>darılma</i> ” diyerek R. Özdek yanlış bir sözcük kullanılmış ve asıl anlamı ifade etmemektedir. Bu yanlışın “ara dil” yoluyla çeviri yapılmasından kaynakladığı düşünülmektedir.

Tablo 7

Rusçası: «Я свою киргизскую шапку ни на какую другую не променяю» (Aytmatov, 2008; 208).
Kırgız Türkçesi: «Өзүмдүн кыргыз калпагыман артыгы жок» (Aytmatov, 2009, s. 34).
Türkiye Türkçesi: “Şu Kırgız papağıımı hiçbir şeye değişmem” derdi (Aytmatov, 2012, çev. Özdek, s. 23).
Rusçası için önerilen çeviri: “Şu Kırgız kalpağımdan daha iyisi yoktur.”
Yorum: Metnin Rusçasında <i>шапка/şapka</i> Kırgızca çevirisinde <i>калмак/kalpak</i> olarak ifadesini bulurken Türkçe çevirisinde “ <i>papak</i> ” sözcüğü tercih edilmiştir. Kırgız kalpağı, geleneksel Kırgız başlığıdır. <i>Papak</i> ve <i>kalpak</i> sözleri her ikisi de baş giyimi olsa bile yapıldığı ürün farklıdır ve bu kelime Kırgız diline ait bir öz olgudur. Tercüme edildiğinde bu özelliğini yitirmiş oluyor. TDK Güncel Sözlük’te <i>kalpak</i> : <i>Kesik koni biçiminde deri, kürk veya kumaştan yapılmış başlık.</i> Kırgız kültüründe baş giyimi olarak kullanılan “kalpak” Türkçe Sözlük’teki tanıma uygun değildir. Kırgızca-Türkçe Sözlük (Arıkoğlu ve ark., 2017)’e göre “kalpak (калпак) 1. <i>Kalpak, beyaz keçeden yapılan başlık.</i> 2. <i>Genellikle başı korumak için giyilen başlık.</i> Papak: Genellikle Azerbaycan ve Kafkasya’da giyilen, kuzu derisinden veya yününden yapılan, uzun tüylü başlık” biçiminde tanımlanır. Eserin Rusça metninde <i>Kırgız şapkası</i> biçiminde yazıldığı görülmektedir.

Tablo 8

Rusçası: ... а зимой- тоже допотопный- овчинный тебетей (Aytmatov, 2008; s. 208).
Kırgız Türkçesi: Кышкысын да кар алдынан тапкандай эски тебетейи башынан түшпөйт (Aytmatov, 2009, s. 34).

Türkiye Türkçesi: Kışta ise koyun derisinden yine Nuh Nebi'den kalma takkesini giyerdi (Aytmatov, 2012, çev. Özdek, s. 23).

Rusçası için önerilen çeviri: Kışın kar altında bulunmuş gibi eski bir tebetey (deri başlık) başından düşmezdi.

Yorum: Rusça ve Kırgızca metinde “*tebetey*” olarak geçen baş giyiminin karşılığı takke değildir. R. Özdek'in çevirisinde de “*tebetey*” öz olgu olarak olduğu gibi yazılmalıydı. TDK Güncel Türkçe Sözlük'te takke “1. *isim* İnce kumaştan dikilmiş veya ipten örülmüş, çoğunlukla yarım küre biçiminde başlık” anlamındadır.

“*Nuh Nebi'den kalma*” ifadesi çok eskiliği ifade eder. Metin bağlamında ise deri başlık eskimiştir ama çok eski yıllardan kalma anlamında değildir. Bizim bir ay önce aldığımız bir şey de bugüne göre eski olabilir. Ama “Nuh Nebi'den kalmış” dersek bu, tarihi çok eski olan bir eşya olduğunu gösterir. Bu bakımdan çevirmen “*Nuh Nebi'den kalma takkesini giyerdi*” sözüyle abartılı bir benzetme yapmaktadır.

Tablo 9

Rusçası: «Да разве жила бы я на старости лет с отцом твоим, придурковатым Момуном? За какие грехи- провинности наказал ты меня, распроклятый бог?» (Aytmatov, 2008, s. 218)

Kırgız Türkçesi: Кудай мынтип шорлотпогондо карыганда жанагы кеңкелес атаңы багып отурмакмынбы? Кайсы күнөөмө мынтип кууратып койдуң, оңбогон кудай көзү жок! (Aytmatov, 2009, s. 46)

Türkiye Türkçesi: Bu durumlara düşmemiş olsaydım ömrümün son yıllarını senin beş para etmez baban Mümin'le mi geçirirdim ben? Günahım neydi beni bu hallere düşürdün Allahım!... (Aytmatov, 2012; çev. Özdek, s. 35)

Rusça metin için önerilen çeviri: Senin aptal baban Mümin'le bu yaşımda nasıl birlikte yaşayabilirim? Hangi günahlarım ve kabahatlerim için beni cezalandırdın, Allahım?”

Kırgızca metin için önerilen çeviri: Allah bu sıkıntıya düşürmeseydi kocadığında bön baban Mümin'e bakar mıydım? Hangi günahıma karşılık bu cezayı verdin de bu hallere düştüm Allah'ım?

Yorum: Rusça metindeki *придурковат/придурковат aptal, şapşal, salak* anlamındadır. Arıkoğlu Kırgızca-Türkçe Sözlük'e (Arıkoğlu ve ark., 2017) göre KT'deki “*keñkeles*” sözünün karşılığı *aptal, bön, avanak*'tır. Çevirmenin yazdığı *beş para etmez* ifadesi *hiçbir değeri yok, işe yaramaz* anlamına gelmektedir. Rusça metinde geçen “Момун/Момун” Kırgızca metinde yok.

Tablo 10

Rusçası: Она говорит, что чужого сколько ни корми, сколько ни пои, а добра от него не жди (Aytmatov, 2008; s. 223).

Kırgız Türkçesi: «Бөрү баласы ит болбойт, бөтөн бала өз болбойт, алдагы жетимиңди канча бөпөлөбөгүн кийин сага жакшылык арттырбайт», - деп келет (Aytmatov, 2009, s. 51).

Türkiye Türkçesi: Ninem benim bir yabancı olduğumu söylüyor (Aytmatov, 2012; çev. Özdek, s. 41).

Rusça metnin çevirisi için önerilen cümle: O (ninem) derdi ki, sizden olmayan birini ne kadar beslerseniz besleyin ne kadar doyurursanız doyurun, ondan bir iyilik beklemeyin. Kırgızca metin için önerilen çeviri: Kurt yavrusu it olmaz, el balası öz olmaz; yabancı yetimi sen ne kadar iyilik yapıp büyütse de ondan iyilik gelmez, derler. Yorum: R. Özdek'in çevirisi özet çevirisidir. Kırgızca metinde ise çevirmen yazarın düşüncesini atasözleriyle ifade ettiği görülürken ana düşünce içindeki <i>iyilik etme</i> kavramının karşılığı verilmemiştir.

Tablo 11

Rusçası: А потом дед говорит, что из семерых людей один может оказаться пророком. Это очень добрый и умный человек. И тот, кто поздороваётся с ним за руку, станет счастливым на всю жизнь. А я говорю: если так, то почему этот пророк не скажет, что он пророк, и мы все поздоровались бы с ним за руку. Дед смеётся: в том-то и дело, говорит он, что пророк сам не знает, что он пророк, - он простой человек (Aytmatov, 2008, s. 224).
Kırgız Türkçesi: Анан дагы, жетөөнүн бири кыдыр деп коёт таятам. Кыдырдын баш бармагынын сөөгү жок болот дейт. Таятам өзү дайыма кол кармашып учурашканда, кишинин башбармагын кармап учурашат. Кокус кыдырга туш келип калсаң, бар тилегинди кабыл кылат имиш. Андай болсо, ошо кыдыр киши мен кыдырмын деп эле койбойбу, анан биз жабыла колун коё бербей, тайынып калалы десем, таятам күлөт: а киши кыдыр экенин өзү билбейт да, ошондой карапайым болгону үчүн кыдыр да, дейт (Aytmatov, 2009, s. 52).
Türkiye Türkçesi: Yine dedemin dediğine göre, her yedi kişiden biri peygamber olabilir. Peygamber çok iyi, çok akıllı bir insandır. Onun elini sıkın ömür boyu mutlu olurmuş. Ben de şöyle derim: “Öyleyse peygamber, peygamber olduğunu niçin söylemez? O zaman hepimiz gidip elini sıkardık.” Dedem bu soruma gülüyor, “Asıl mesele bu işte”, diyor, “Peygamberin kendi de bilmez peygamber olduğunu, o da ötekiler gibi bir insandır (Aytmatov, 2012; çev. Özdek, s. 19).
Kırgızca metne göre önerilen çeviri: Ondan sonra da yedinin biri Hızır'dır demişti dedem. Hızır'ın da beş parmağının da kemiği yoktur diyordu. Dedem kendisi daima tokalaştığı kişinin baş parmağını tutarak selamlaşırdı. Birdenbire Hızır'a rastlarsan bütün dileklerin kabul olurmuş. “Hızır olan kişi ben Hızır'ım demez mi? diye sorduğumda ise biz hepimiz elini bırakmayalım, buna sığınalım dediğimde, dedem gülerek “O adam Hızır olduğunu kendisi de bilmez, zaten böylece sıradan birisi olduğu için Hızır'dır”, der.
Yorum: Rusça metinde пророк/prorok: peygamber geçmektedir. Kırgıca metinde: Кыдыр/Kıdır: Hızır. Ara dilden çeviri yapan R. Özdek çevirisinde peygamber. Manevi kültür ürünlerini içeren sözler yer aldığından burada 'Kıdır' yani 'Hızır' bir peygamber şeklinde çevrilmiş. Oysa Hızır Aleyhisselam biçiminde Türk-İslam kültüründe yer alır, aniden bolluk bereket ve herkesin imdadına koşan birisi olarak addedilir. Bu kültürel bir özelliğe sahip olduğundan ara dil kullanımı sebebiyle Hızır'dan hiç bahsedilmemektedir. Muhtemelen Rusçadan Fransızcaya, Fransızcadan Türkçeye aktarırken “Hızır” ifadesinin tamamen ortadan kaybolduğu görülüyor.

Yorum ve Açıklamalar

“Yukarıdaki Tablo 1’de Rusçası *расторопным / rastoropnum* Türkçede “*çevik, çalışkan/hazırcevap*” anlamındadır. Kırgızca metinde yer alan *элтек/ elpek* sıfatı çok anlamlı sözcüklerden biridir. “*1.Uysal, yumu-*

şak huylu (binek hayvanı). 2. Çevik, atik, tetik, 3. Uysal (insan), 4. Rahat, kolaylıkla, 5. Çalışkan, hamarat” (Kırgızca-Türkçe Sözlük (Arıkoğlu, 2017) anlamlarına gelmektedir. Refik Özdek’in kıvrak sıfatını tercih etmesi anlamca uygun olsa da Mümin isminin çağrıştırdığı anlam “uysal” kişi olduğunu göstermektedir. Türkçe metinde Özdek’in tercih ettiği “Kıvrak Mümin” yanlış olmasa da anlam duygusu açısından Kırgızca metindeki anlamından farklı olduğu görülmektedir.

Tablo 3’te yer alan Rusça metinde сегодня / bugün hem de Kırgızca metinde бүгүн / bugün zaman zarfı TT’ye ‘o gün’ olarak çevrilmiş. *чон чабыкта: çöp çabıkta: ot biçerken* sözcüğünün anlamı verilmemiştir. Anlam kaybı söz konusudur. Tablo 4’te belirtildiği gibi Rusça metinde *He взыщи, дорогой/не взыщи dorogoy: Kusura bakma kıymetlim*. Kırgızca metinde *Kana болбо, кагылайын/ Kapa bolbo, kagılayın: Üzülme kurban olayım*. Refik Özdek’in ara dilden çevirisinde ‘Bağışla dostum’ şeklindeki çeviriler aynı şeyi ifade etmemektedir. Tablo 5 ve 6’daki cümlelerde ara dil çevirisi sorunları görülmektedir. Tablo 7’de Rusça metinde *uanka/ şapka*; Kırgızca metinde *калпак /kalpak*, R. Özdek ara dilden ‘papak’ olarak tercüme etmeyi tercih etmiştir. Tablo 8’de Rusça ve Kırgızca metinde ortak olan ve Kırgız kültürüne ait olan baş giyimi *мебемеу-/tebetey* ara dilden Türkçeye *takke* olarak aktarılmıştır. Tablo 9’da Kırgızca metinde *кеңкелес* Kırgızca-Türkçe Sözlük (Arıkoğlu ve ark, 2017)’e göre “bön, aptal” anlamındadır. Rusçadaki Rusça metindeki *прудурковат/ pridurkovat* aptal, şaşal, salak anlamındadır. R. Özdek’in çevirisinde ise “beş para etmez” diye aktarılmıştır. Bu cümlede de anlam kaybı vardır. Tablo 10’da özet çevirisi yapılmasının nedenin bir atasözünün anlamını ifade edecek eşdeğer sözün bulunamamasıdır. Tablo 11’de ise Rusça metinle Kırgızca metinde örtüşmeyen “peygamber” ve *Kıdır* sözcükleri vardır. Türkçe çevirisi Rusça kaynak metne uygun çevrilmiştir.

Cengiz Aytmatov’un Rusça adı *Bely Parohod*, Kırgızca adı *Ak Keme* olan eserin Türkçe çevirisi *Beyaz Gemi*’dir. Bu eserin üç dildeki metin örneklerine bakıldığında bu eser, yazarı tarafından ilk olarak Rusça yazılmış; dolayısıyla, kaynak eser esas alınarak Kırgızcaya çevirisi yapılmıştır. Türkçeye çevirisi ise Fransızca tercümesi üzerinden yapılmıştır. Kaynak metinden Kırgızcaya yapılan çevirilerde edebî süslemeler kadar eserin Kırgız topraklarında geçen olaylar ve kişilerden oluşması nedeniyle eserin Rusçasında yer almayan bazı yerel kültürel unsurlardan eklemeler olduğu görülmektedir. Aytmatov’un hem Kırgızca hem Rusça yazması, ona farklı kültürlerin özelliklerini kaleme alma tecrübesini kazandırmıştır. Bu durum eserlerinde kültürel çeşitlilik, derinlik ve zenginlik olarak yansımıştır. Kırgız ve Rus kültürleri aracılığıyla evrensel değerlere de yer verilmiştir.

Aytmatov'un Rus ve Kırgız kültürlerine ait eşit yaklaşımı, sadece yeteneklerinin benzersizliğini vurgulaması bakımından değil, bize sanatını yüceltmesinin bir aracı olduğunun göstergesidir.” (İbraimov, 2018, s. 140). İlginç olan konu, Cengiz Aytmatov'un niçin Rusça yazdığı değil, Rusça yazdıktan sonra Kırgızcaya kimin çevirdiğinin eserlerine yazılmamasıdır. Kendisi de yazar olan Aşım Cakıpbekov'un çok iyi bir çevirmen olarak Aytmatov'un pek çok eserini Rusçadan Kırgızcaya çevirdiği, Kırgızistan'daki edebiyat çevresince bilinmektedir. Cakıpbekov'un Kırgız edebiyatı için en büyük hizmeti, Cengiz Aytmatov'un birçok eserini Rusça'dan Kırgızca'ya çeviren tercüman olmasıdır. Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı*, *Beyaz Gemi*, *Selvi Boylum Al Yazmalım*, *Erken Gelen Turnalar*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Gün Uzar Yüzyıl Olur*, *Dişi Kurdun Rüyaları*, *Kızıl Elma* ve *Deve Gözü* adlı eserlerini Kırgızca'ya çeviren Cakıpbekov'un ismi basılan Aytmatov külliyatlarında yer almamıştır (Göz, 2004, s. 122-123). Uzun yıllar boyunca devam eden bu durum, Aytmatov'un ölümünden sonra basılan en geniş külliyatında çeviren sıfatıyla Aşım Cakıpbekov isminin yer almasıyla düzeltilmiştir (Göz, 2018).

Aytmatov, her bir eserinde özel kavramlara yer verir. Bu kavramların geleneksel Kırgız kültürüne ait olanlarının (*tebetey*, *kalpak*) yanı sıra “Sovyetizm” olarak adlandırılan “*kolhoz*, *kolhozcu*, *komsomol*, *pioner*, *rayon*, *uezd*” vb. öz olgular doğal olarak çokça yer almıştır. *Mankurtlaşma* karşısında milletlerin nelerle karşılaşacağı sorunları, yeniden var olabilmek için millî bir kimliğe değer verilmesi için Aytmatov, halkına mesaj verir. Yazar, *Beyaz Gemi* adlı romanında bir masaldan hareketle bir kimlik inşasının imkânları üzerinde durur. *Beyaz Gemi*, Cengiz Aytmatov'un 1970 yılında ve ilk kez Rusça olarak yayımlanan bir romanıdır (Kuzucular, 2011). Kırgızca-Türkçe Sözlük'te *pioner* (пионер) anlamı şöyledir: “1. Öncü, bilinmeyen bir ülkeye ilk kez gidip yaşamaya başlayan kimse. mec. Öncü, bilim ya da kültür alanına yenilik getiren kimse. 2. Piyoner, eski komünist toplumlarda orta okul öğrencilerine verilen komünist partiye özgü unvan. Rayon; 1. İlçe, 2. Bölge.” (Arıkoğlu ve ark., 2017).

Öz olguların dışında diğer kültürel arka plan bilgisi gerektiren sözlerin pek çoğunun “ara dil” çevirisi sonucunda gerçek anlamının verilememiş olduğu görülmüştür.

Arap yazarlarından Necîb Mahfûz, *Mirâmâr* adlı eseri 1967'de Arapça yazmış ve 1993'te de İngilizceye çevrilmiş, İngilizceden de Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Türkçeye ise Arapçadan değil, İngilizcesinden çevrilince Arapçasıyla Türkçesi arasında büyük farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Böylece ara dilden yapılan çeviri nedeniyle anlam kayıpları oluşmuş, çok yerde eş değerlik sağlanamadığı görülmüştür. “Bu eş değerliliğin sağla-

nabilmesi için çevirilerin ara bir dil kullanılmadan iki dil arasında doğrudan yapılmalıdır.” (Özcan ve ark., 2023, s. 317). Aytmatov’un *Beyaz Gemi* adlı eseri de benzer durumdadır. Rusçadan Kırgızcaya çeviride anlamların yerleştirildiği görülür ve üslup farklılıkları da dikkat çekici düzeydedir. Çevirmen A. Cakıpbekov’un usta bir yazar olması ve Kırgız dili ve kültürüne bütünüyle hâkim olması nedeniyle üslup bakımından çok iyi bir çeviri yapmış olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Refik Özdek C. Aytmatov’un eserlerini Fransızcadan yaptığı çevirilerle Türk okurlarına sunmuş ve son derece başarılı bir çevirmen olduğunu göstermiştir. Ancak Rusçadan Fransızcaya çevrilen eser esas alınarak bu yorum yapılabilir. Bu çalışmada “Eğer R. Özdek *Beyaz Gemi* adlı eseri Rusçadan veya Kırgızcadan yapsaydı ne olurdu?” sorusunun cevabı aranmıştır.

- Özel adların çevirisinde de tutarsızlıkların olduğu ve Kırgız kültürüne özgü isimlerde de uyumsuzlukların olduğu görülmüştür. Fransızca çeviri eserden Refik Özdek’in Türkçeye çevirdiği *Beyaz Gemi*’nin, ara dil kullanımının etkisinde olduğu hissedilmektedir.
- Ara dilden yapılan çevirilerin kaynak dilden yapılan çevrilere oranla daha çok çeviri kayıplarına yol açtığını söylemek mümkündür. Ara dil aracılığıyla yapılan çevirilerin kaynak metinde verilmek istenen mesajı mesleğinde uluslararası yetkinliğe sahip olan çevirmenler tarafından bile eksiksiz aktarılamadığı, edebî çeviri eleştirmenlerince dile getirilir. Dünyada zorunlu sebeplerle ara dil yoluyla edebî eser çevirisi yapılır. Sovyetler Birliği döneminde kaynak dil Rusçadan edebî çeviri yapabilen çevirmenlerin olmamasından dolayı Fransızca’yı çok iyi derecede bilen çevirmen Refik Özdek bu alanda her şeye rağmen Cengiz Aytmatov’u Türk edebiyatseverlerine tanıtmada önemli rol oynamıştır.
- “Ara dil kullanarak çeviri yapmak, bir bakıma ‘çeviriyi çevirmek’ olduğundan bu tür yıkıcı kayıpların oluşma olasılığını daha da artırmaktadır. Üstelik bu durum, sorunun, kaynak metinden mi yoksa ara dilden mi kaynaklandığını tespit edememesi nedeniyle okuyucuyu da yanıltmaktadır. Bu bakımdan ara dil aracılığıyla çeviri yapmaktan olabildiğince kaçınılmalı, kaynak metnin esas alınmasına özen gösterilmelidir.” (Can, 2023, s. 140).
- Cengiz Aytmatov’un *Beyaz Gemi* adlı eserinin Türkçeye Rusça ya da Kırgızcadan değil de Fransızcadan (ara dilden) çevrilmesinin sebep olduğu sorunlar dikkati çekmektedir.

- Kaynak dilden değil de çevirinin çevirisi biçiminde işlem gören eserlerde yani “ara dil”den yapılan çevirilerde kimi öz olguların ve kültürel içerikli sözlerin önemli bir kısmının Türkçe karşılıklarının verilemediği anlaşılmıştır.
- Çok sayıda eş değerlik sorunu olduğu, kişi ve yer adlarının yerleştirilmesinde çevirmen tercihlerinin yanlış olduğu, bu yerleştirmedeki tercihlerin de Türkiye Türkçesindeki gibi telaffuz edilecek biçimde olmadığı görülmüştür.
- Anlamı verilmeyen veya yanlış verilen sözcüklerden dolayı bazı cümlelerin tamamının anlaşılmaz olduğu tespit edilmiştir.
- Ara dilden Türkçeye yapılan çevirilerdeki anlam kayıplarının eserin genel anlamını bozacak ağırlıkta olmadığı ancak dikkat çekici derecede anlam kayıpları olduğu görülmüştür.
- Rusça kaynak eserin Kırgızca çevirisinde de farklılıklar görüle de kültürel uyum açısından sorun teşkil etmediği gibi Kırgızca metnin daha etkileyici bir üsluba sahip olduğu görülmüştür. Bunda da çevirinin doğrudan kaynak metinden yapılması etkili olmuştur.
- Aytmatov'un eserlerinin dünyada pek çok dile çevirisinin yapılmış olması, çeviri bilim alanı açısından özel olarak incelenmesi gereken bir konudur. Türkiye’de lehçeler arası aktarmalar konusunda yorum ve genel değerlendirme çalışmaları olmasına rağmen Aytmatov'un eserlerinde çeviri sorunları üzerinde çalışmalar yeterli değildir. Kaynak metni Kırgızca olan nüshalar Türkiye Türkçesine aktarılmalıdır.

Etik Komite Onayı: Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek: Araştırma için herhangi bir mali destek alınmadı.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval: Ethical committee approval is not required for this research.

Funding: This research received no external funding.

Conflicts of Interest: The author declares no conflicts of interest in this study.

Kaynakça

- Akın, C. (2015). Cengiz Aytmatov'un eserlerinde vicdan. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(4), 1561-1567.
- Akın, C. (2020). Manas Ansiklopedisi'nde özolgu ifadeleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 49, 211-222.
- Akın, C. (2021). Cengiz Aytmatov'un Birinci Mugalım adlı eserine özolgusal bir yaklaşım denemesi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 10(24), 118-128.
- Aydın, M. (2020). Cengiz Aytmatov'un son eserlerinin Türkçeye çevirileri üzerine. Aydın, M., Kuran Ş. B. ve Gündoğdu, A. (Ed.). *Cengiz Aytmatov 90 yaşında Samsun'da-Issık Göl'den Karadeniz kıyılarına içinde* (s. 87-96).
- Aytmatov, C. (2012). *Beyaz gemi* (R. Özdek, Çev.). Ötüken.
- Aytmatov, C. (2008). Polnoe soçineniy v 8.t. Bank.
- Aytmatov, Ç. (2009). Aytmatov 3. Tom. Biyiktik.
- Can, B. (2023). Mısırlı yazar Necîb Mahfûz'un romanlarının İngilizce ara dil kullanılarak yapılan çevirilerinde argo ifadeler, deyimler ve özel adların çevirisi üzerine bir inceleme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, 5(2), 123-143.
- Göz, K. (2004). Aytmatov'un gölgedeki mütercimi. *Cengiz Aytmatov doğumun 75. yılı için armağan içinde* (s. 109-124). Manas Üniversitesi.
- Göz, K. (2018). Aşım Cakıpbekov, *Türk edebiyatı isimler sözlüğü* içinde. Ahmet Yesevi Üniversitesi. <https://teis.yesevi.edu.tr/+madde-detay/asim-cakipbekov>
- İbraimov, O. (2018). *Devrinin büyük yazarı Cengiz Aytmatov-Hayatı ve edebî kişiliği*. Bengü Yayınları.
- İsmailova, Zh. ve Altiok, E. (2021). Cengiz Aytmatov'un "Toprak Ana" eserinin "ekoeleştirir" bağlamında incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1601-1609.
- Arıkoğlu E., Alimova C., Askarova R. ve Selçuk B. K. (2017). *Kırgızca-Türkçe sözlük* (C I-II). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Koyuncu, M. (2023). Cengiz Aytmatov'un eserleri üzerine felsefi bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 238-246.
- Kurt, G. (2020). Necîb Mahfûz'un Hân El-Halîlî adlı eserinde yer alan kültürel ifadelerin çeviri stratejileri açısından analizi. *Turkish Studies-Language and Literature*, 15(1), 515-519.
- Nalcioglu, A. U. (2015). Edebi eserlerde çeviri sorunları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 1-9.
- Özcan, M; Dağbaşı, G. ve Demir, Y. M. (2023). Necîb Mahfûz'un "Mirâmâr" adlı romanının ara dil İngilizceden yapılan Türkçeye çevirisi ile Arapça kaynak metnin karşılaştırmalı bir incelemesi. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD)*, 6(2), 302-320. <https://doi.org/10.37999/udekad.13650434>

- Özyurt, C. (2023). Aytmatov'un eserlerinde Sovyet çalışma hayatı ve emekçi ilişkileri. *Bilig*, 106, 145-172.
- Söylemez, O. (2002). *Cengiz Aytmatov hayatı ve eserleri üzerine incelemeler*. Karam.
- Türk Dil Kurumu. (2024). *Türkçe Güncel sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Yakar, S. (13 Temmuz 2020). Cengiz Aytmatov'un romanlarında Sovyet rejimine karşı Türk millî kültürünün aktarılması sorunu. *II. Maarif Kongresi Anısına*. içinde (s. 247-254).
- Kuzucular, Ş. (2011, 26 Mayıs). *Cengiz Aytmatov'un hayatı ve Kırgız romancılığı*. Edebiyat ve Sanat Akademisi. <https://edebiyatvesanatakademisi.com/post/cengiz-aytmatov-un-hayati-ve-kirgiz-romanciligi> adresinden edinilmiştir.

Extended Summary

In this study, words, sentences, phrases, and idioms that lost their meaning in Cengiz Aytmatov's work *Beyaz Gemi* (The White Ship), translated by Refik Özdek, were extracted and tabulated, and then interpreted. In the interpretation section, both the Russian and Kyrgyz versions of the source text were used. Thus, the differences between Russian and Kyrgyz translations have been indirectly identified, and we have seen the differences between direct translation and intermediate language translation between the two languages. Meaning losses caused by the use of an intermediate language have been identified, and Özdek's Turkish translations have been compared with both the Russian source text and the Kyrgyz texts, and correct variants have been suggested.

Cengiz Aytmatov is a world-renowned writer who depicted the lifestyle of the Kyrgyz people during the Soviet era. Aytmatov, who was aware of the difficulties of being a writer during the Soviet regime and that addressing national and universal issues often came at a heavy price, made reminders aimed at reviving the national consciousness of the Kyrgyz people. In this respect, Aytmatov's works have had an impact not only on the Kyrgyz people but also on other Turkic communities. Written a few years before 'The Early Cranes,' 'The White Ship' brought a very different voice in terms of both its subject matter and existentialism, surprising its readers. The work tells the story of a child who is forgotten by his parents, exposed to the cruelty and oppression of adults, and lives in a world of fairy tales and legends.

Literature is an art that effectively conveys, through words or writing, the reflection of human emotions, thoughts, interpretations, preferences, and certain events in human and social life within the framework of aesthetic concerns. For this reason, it is not always easy to convey emotions and aesthetic tastes in the translation of literary works. "In translation, the most effective use of the narrative forms of both languages, in other words, the source language and the target language, in relation to different fields, and their transfer to each other is at stake. Translation from the source language to another language via an intermediate language has generally been a topic not addressed by translation critics. If Refik Özdek had translated Aytmatov's novel *The White Ship* directly from the Kyrgyz (Ak Keme) source text, he would have called it 'Ak Gemi.' Considering the many similarities between Kyrgyz and Turkish in terms of vocabulary, it can be said that there would have been fewer losses in meaning.

The vocabulary elements in Cengiz Aytmatov's novel *Beyaz Gemi* were compared with the Kyrgyz text in translations from the source language and the intermediate language. The collected elements were explained using content analysis methods. The reasons for the loss of meaning due to the translation of the work from the 'intermediate language' (French) were explained, and how a more accurate translation should be was demonstrated. The reasons for the differences in meaning were explained using the interpretation method.

Inconsistencies were also observed in the translation of proper names, and incompatibilities were noted in names specific to Kyrgyz culture. The French translation of the work, *Beyaz Gemi*, translated into Turkish by Refik Özdek,

appears to have been influenced by the use of the intermediate language. It is possible to say that translations made from the intermediate language cause more translation losses than translations made from the source language. Literary translation critics point out that translations made through an intermediate language cannot convey the message intended in the source text completely, even by translators with international expertise in their field. Literary works are translated through an intermediate language for compelling reasons around the world. During the Soviet era, due to the lack of translators who could translate literary works from the source language Russian, Refik Özdek, a translator with an excellent command of French, played an important role in introducing Cengiz Aytmatov to Turkish literature lovers despite all the obstacles.